

PEDAGOGIK TADQIQOTLARDA UZVIYLIK VA IZCHILLIK PRINSIPLARI ALOQALARINI RIVOJLANISH JARAYONI

Abdiraimova Gulrux-Qarshi xalqaro universiteti

“ Ijtimoiy-gumanitar fanlar” kafedrası katta o‘qituvchisi

THE PROCESS OF DEVELOPING THE PRINCIPLES OF COHERENCE AND CONSISTENCY IN PEDAGOGICAL RESEARCH

Abdiraimova Gulrukh - Senior Lecturer,

Department of “Social and Humanities”, Karshi International University

Annotatsiya: Mazkur maqolada pedagogik tadqiqotlarda uzviylik va izchillik prinsiplari aloqalarining rivojlanish jarayoni o'rganiladi. Tadqiqotlar davomida ushbu prinsiplarning nazariy asoslari tahlil qilinib, ularning amaliyotda qo'llanish imkoniyatlari ochib berilgan. Uzviylik va izchillik tamoyillarining o'zaro aloqasi, ta'lim jarayonlarini takomillashtirishdagi o'rni hamda pedagogik jarayonlarni sifatli tashkil etishdagi ahamiyati yoritilgan. Shu bilan birga, maqolada ilmiy-tadqiqot faoliyatida ushbu prinsiplarga asoslangan holda yondashuvning afzalliklari ko'rsatib berilgan.

Kalit so'zlar: pedagogik tadqiqot, uzviylik, izchillik, prinsiplar, ta'lim jarayoni, rivojlanish, ilmiy-tadqiqot faoliyati, uzluksiz ta'lim, izchillik, didaktik tamoyil, o'qitish usullarini optimallashtirish, algoritmlar, uzluksizlik kategoriyasi, "o'zaro faoliyat"

Abstract: This article studies the development of the relationship between the principles of continuity and coherence in pedagogical research. During the research, the theoretical foundations of these principles were analyzed and the possibilities of their application in practice were revealed. The relationship between the principles of continuity and coherence, their role in improving educational processes and their importance in the qualitative organization of pedagogical processes are highlighted. At the same time, the article shows the

advantages of an approach based on these principles in scientific research activities.

Keywords: pedagogical research, continuity, coherence, principles, educational process, development, scientific research activities, continuous education, coherence, didactic principle, optimization of teaching methods, algorithms, continuity category, "cross-activity"

Hozirgi zamon ta'lim tizimida uzviylik va izchillik prinsiplari asosida tashkil etilgan tadqiqotlarning ahamiyati kundan-kunga oshib bormoqda. Ushbu prinsiplar ta'lim jarayonlarini samarali tashkil etish, bilimlarni tizimli rivojlantirish va o'quv jarayonining barcha bosqichlarida sifatni ta'minlashga xizmat qiladi. Maqolada uzviylik va izchillik prinsiplari o'rtasidagi o'zaro aloqalar va ularning pedagogik tadqiqotlarda rivojlanish jarayoni o'rganiladi.

Uzviylik prinsipi. Uzviylik prinsipi ta'lim jarayonining turli bosqichlari o'rtasida uzluksizlikni ta'minlashga yo'naltirilgan. Ushbu prinsip asosida tashkil etilgan tadqiqotlar, o'quv dasturlari va metodikalar talabalarning bilim va ko'nikmalarini bosqichma-bosqich rivojlantirish imkonini beradi. Uzviylik, avvalo, o'quv materiallarining o'zaro bog'liqligida va o'quvchilarning bilim darajasini tizimli oshirishda namoyon bo'ladi.

Izchillik prinsipi. Izchillik prinsipi esa ta'lim jarayonidagi barcha bosqichlarda tartib va ketma-ketlikni saqlashni ta'minlaydi. Ushbu prinsipga asoslangan tadqiqotlar ta'lim jarayonidagi mavzularning mantiqiy ketma-ketligini ta'minlashga xizmat qiladi. Izchillik ta'lim jarayonining barqarorligini saqlash va o'quvchilarning yangi bilimlarni o'zlashtirish jarayonida qiyinchiliklarga duch kelmasligini kafolatlaydi.

Uzviylik va izchillik prinsiplari o'rtasidagi aloqalar. Uzviylik va izchillik prinsiplari bir-biri bilan chambarchas bog'liq bo'lib, ular pedagogik jarayonlarning uzluksizligini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Ushbu prinsiplarning uyg'unligi ta'lim jarayonida yuqori natijalarga erishishga xizmat qiladi. Masalan,

uzviylik prinsipi mavzularni izchil tartibda taqdim etishni talab qilsa, izchillik prinsipi mazkur tartibni qat'iy saqlashni ta'minlaydi.

Ta'limning uzluksizligi tushunchasining rivojlanish tarixini ko'rib chiqsak, biz uzluksizlik muammosini o'rganish mavzusi nuqtai nazaridan ko'rib chiqishga yordam beradigan g'oyalarga batafsil to'xtalamiz. Shuni ta'kidlash kerakki, uzluksizlikni rivojlanayotgan talaba nuqtai nazaridan ko'rib chiqish g'oyasi hozirgacha ko'tarilmagan. Izchillik muammosiga yechim izlash faol o'qituvchi va passiv o'quvchi yo'nalishida davom etdi. Tadqiqotchilarning asosiy intilishlari o'quv jarayonida izchil aloqalarni o'rnatish uchun o'qituvchi foydalanishi kerak bo'lgan usullarni aniqlashga qaratilgan edi.

Komenskiy ta'limning tizimli bo'lishini talab qiladi. O'qitilayotgan material o'quvchilarga asosiy qoidalar tariqasida lo'nda bayon qilinishi kerak. O'qitishda dalillardan xulosalarga, misollardan qonunlarga o'tish, dalillar va misollarni qoidalar tizimiga solib, umumlashtirib berish lozim, aks holda hodisalarning tizimsiz uyumi hosil bo'lib qoladi. Konkret dan abstraktga, osondan qiyinga, umumiydan xususiyga o'tish kerak; avval narsa, ya'ni hodisaga umumiy tushuncha berib, keyin uning turli tomonlarini ayrim-ayrim o'rganish kerakligini ko'rsatadi. Izchillik tamoyilida — fan asoslarini izchil bayon qilish va sistemali tarzda o'rgatish talab etiladi. Izchillik tamoyilida, kun, oy, yilga vazifa qo'yish va uni amalga oshirish uchun intilish kerakligi aytiladi. Bunda aniq vaqtni belgilash, o'qishning bola yoshiga mos bo'lishi, material izchillik bilan o'rganilishi, ya'ni bugungi material ertagi bilan bog'lanishi va keyingi o'tiladigan materialga yo'l ochish kerak.

Komenskiy o'qitishdagi dogmatik usulga qarshi chiqdi va onglilik tamoyilini ilgari surdi. U ta'limning tizimli bo'lishini talab qildi. Uning fikricha, ta'limda izchillik tamoyili katta ahamiyatga ega. O'quvchilarning kuchi yetadigan narsani o'qitish kerak. Komenskiy o'qitilayotgan materialni o'quvchilarning mustahkam, asosli ravishda o'zlashtirishlariga katta e'tibor berdi. Shuningdek, ovoz chiqarib takrorlashning ahamiyati kattaligini, o'quvchilarning qobiliyatini

o‘stirishi, nutqining rivojlanishi va rovon bo‘lishi, o‘quvchilarning bilish qobiliyatini imkon boricha kuchliroq o‘stirishga harakat qildi.

Bilimlar o‘rtasidagi aloqani o‘rnatish g‘oyasi qadimgi mutafakkirlarning asarlarida mavjud va klassik o‘qituvchilar tomonidan ifodalangan. Shunday qilib, Ya.A.Komenskiy o‘quv jarayonini yagona bilish jarayoni, yagona umumiy ildizdan bilimning bosqichma-bosqich kengayishi deb hisoblagan. Har bir yangi bilim asta-sekin talabalar ega bo‘lgan bilimlar ustiga qo‘yiladi. Ya.A tomonidan taklif qilingan o‘quv jarayonining xususiyatlaridan. Komenskiy shuni ko‘rsatadiki, materialni faqat ma‘lum bir ketma-ketlikda o‘rganish kerak emas (keyingi har doim oldingisiga tayanadi), balki uni allaqachon o‘rganilgan narsalar bilan ham bog‘lash kerak (oldingisini keyingisida mustahkamlash kerak). U o‘z tadqiqotida ta‘lim mazmunini tanlashda olingan bilimlarning genetik "hujayrasini" aniqlash kerakligini isbotlaydi, buning asosida talabalar keyinchalik o‘rganilayotgan materialning turli xil o‘ziga xos xususiyatlarini chiqaradilar.

Xuddi shunday nuqtai nazarni K.D. Ushinskiy ham tadqiqot ishlarini amalga oshirgan. Uning fikricha, yangi material allaqachon ma‘lum bo‘lgan narsalar bilan bog‘liq bo‘lishi kerak. Hamda bu qaysi mavzu va bu bilim qachon olinganiga bog‘liq bo‘lmasligi kerak. K.D. Ushinskiy bilimlarni bir-biridan ajralgan holda o‘rganish uchun taklif qilib bo‘lmaydi, degan edi. Doimiy ravishda o‘rganilgan narsaga qaytib, bilimlarni ma‘lum bir ketma-ketlikda taqdim etish muhimdir. Shu bilan birga, turli darslarda olingan bilimlarning bir-biriga bog‘langanligi muhimdir. Xullas, mumtoz o‘qituvchilar o‘qitishda ketma-ket aloqalarni o‘rnatish zarurligini ta‘kidladilar, lekin bu muammoni asosiy muammolardan biri sifatida ko‘tarmaganliklari shubhasiz.

Bu davrda o‘quv jarayonida ochilishi mumkin bo‘lgan turli xil aloqa turlari muhokama qilinadi. Mavzu ichidagi predmet ichidagi bog‘lanishlar, bir sikl sub`ektlari o‘rtasidagi bog‘lanishlar, turli sikllarga mansub sub`ektlar orasidagi

bog'lanishlar ko'rib chiqiladi. Asosiy e'tibor fanlararo aloqalarni o'rnatishga qaratilgan. Hozirgi vaqtda vorislikning o'ziga xos xususiyati oldingi materialning keyingisi bilan chiziqli bog'lanishidir.

Izchillikni tushunish bo'yicha qiziqarli nuqtai nazar S. E. Drapkina tomonidan ifodalangan [85]. U ikkita rivojlanayotgan tizimni aniqlaydi: mavzu bo'yicha bilim va talabaning bilimlarni o'zlashtirish qobiliyati. Bu, aslida, ta'limning uzluksizligining yana bir jihatini ajratib ko'rsatadi: bu tushunchani o'rganishning ob'ektiv va sub'ektiv tomonlari o'rtasidagi munosabat, ob'ektiv bilimlar tizimi va talabaning ushbu bilimlarni o'zlashtirish qobiliyatlari o'rtasidagi o'zaro ta'sir sifatida talqin qilish kerak. Afsuski, bu fikr tadqiqotchilar tomonidan yanada rivojlantirilmadi. O'quvchilarning bir ta'lim bosqichidan ikkinchisiga o'tish davridagi uzluksizlik. Faqat 50 yilda bitta o'tish boshlang'ich maktab - o'rta maktab ko'rib chiqildi: 1952 yilda "Boshlang'ich maktab" jurnalida bu masala bo'yicha katta muhokama bo'lib o'tdi. Davomiylik muammosini muhokama qilish chog'ida mualliflar beshinchi sinf o'quvchisi boshlang'ich maktabdan o'rta maktabga o'tishda duch keladigan qiyinchiliklarni muhokama qildi va ularni bartaraf etish yo'llarini taklif qildi. Ta'kidlanganidek, sobiq to'rtinchi sinf o'quvchilari beshinchi sinfdan fikrlash, xotira va yangicha fikrlash qobiliyatini yanada yuqori darajada rivojlantirishni talab qiluvchi materialni o'rganishda o'zlarini ishonchsizlik his qiladi.

Ushbu qiyinchiliklarni bartaraf etishning asosiy vositasi boshlang'ich va o'rta maktab o'qituvchilarining metodik birlashmalarining birgalikdagi faoliyati, darslarga o'zaro qatnashish, ochiq darslarni o'tkazish va hokazolarni o'z ichiga olgan ketma-ket aloqalarni o'rnatish edi.

Afsuski, ko'p yillar davomida maktab amaliyotida ketma-ket aloqalarni o'rnatishda ikkinchi yo'nalish asosan o'rnatildi, bu esa quyida muhokama qilinadi.

Yetmishinchi yillarda, uch yillik boshlang'ich maktabga o'tish amalga oshirilganda, ular davomiylik muammosiga qaytdilar. Ayni paytda maktablar yangi

ta'lim mazmuniga o'tmoqda. Yangi g'oyalarni joriy etish jarayonida turli xil nomuvofiqliklar aniqlanadi: boshlang'ich va o'rta maktab dasturlarida; talabalar bilimni baholashda turli mezonlar; materialni taqdim etish tezligida va boshqalar. Hozirgi vaqtda uzluksizlik muammosini hal qilish yuqorida ko'rsatilgan yo'nalishlardan iborat : ta'limning oldingi bosqichidan ta'lim bosqichiga o'tishda ta'lim bilish xususiyatlarini o'rgatishda "uzluksizlik" tushunchasini yanada chuqurroq tushunish va ketma-ket aloqalarni o'rnatish. Keyingisi.

A) tarbiyaviy bilish jarayonida uzluksizlik

Psixologik nuqtai nazardan uzluksizlik kontseptsiyasini tushunib, A. A. Lyublinskaya [155] "o'zaro faoliyat" aqliy harakatlarni ajratib ko'rsatish zarurligini ta'kidlaydi , ularning rivojlanishi mazmunli o'rganishni ta'minlaydi va o'quvchiga imkon beradi. turli vazifalarni engish. Tadqiqotchining ta'kidlashicha, bunday ko'nikmalar yuqori umumlashtirish darajasiga etib, ketma-ket aloqalarning o'rnatilishini ta'minlaydigan aqliy faoliyatning umumiy usuliga aylanadi. Biz bu nuqtai nazarga qo'shilamiz, chunki biz o'zaro matematik ko'nikmalarni aniqlash va rivojlantirish boshqa matematik ko'nikmalarni shakllantirishning asosi bo'lishiga ishonamiz. Bu o'zaro faoliyat ko'nikmalar har bir mavzuni o'rganish jarayonida uzoq vaqt davomida shakllanmaydi, balki doimiy ravishda o'zgartiriladi va rivojlanadi. Ushbu kesishgan matematik ko'nikmalarning bilvosita shakllanishi tufayli yangi tushunchalar, faktlar va algoritmlarni o'rganishda umumiylik ta'minlanadi, bu esa maktab matematika kursiga yaxlitlik beradi. Ushbu o'zaro faoliyat ko'nikmalar bilimning alohida elementlari o'rtasidagi ichki aloqalarni ochib berish va ularni tizimga aylantirish imkonini beradi.

V.A. Cherkasov umumta'lim maktablarida o'qitish usullari va usullarini optimallashtirish muammosini o'rganar ekan , o'qitishda ketma-ket aloqalarni o'rnatish yo'llarini ko'rib chiqadi. U o'z tadqiqotida uzluksizlikni "tabiatdagi, jamiyatdagi, tafakkurdagi taraqqiyotni ham, bog'lanishning o'zi ham rivojlanishini tavsiflovchi rivojlanish bog'lanishi" deb ta'riflaydi. O'rganilayotgan kontseptsiyani bunday tushunish umume'tirof etilganidan biroz farq qiladi. Ob'ektning

rivojlanishini ikki tomondan ko'rib chiqish taklif etiladi : ob'ektning o'zini rivojlantirish va ob'ekt ichidagi va tashqarisidagi aloqalarni rivojlantirish. Muallif shunday yozadi: "... ta'limdagi uzluksizlikni faqat rivojlanish bosqichlari deb hisoblash mutlaqo qonuniy emas. Davomiylik bosqichlarning (bosqichlarning) shakllanishiga mas'uldir" .

Darhaqiqat, maktab amaliyotida ob'ektning o'zida va ob'ektlar orasidagi aloqalarni rivojlantirishga ko'pincha oddiygina e'tibor berilmaydi. Masalan, turli matematika darsliklarini tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, sonlar ustidagi arifmetik amallarni o'rganishda asosiy e'tibor algoritmni shakllantirishga qaratiladi . Ammo darsliklarning hech birida ushbu algoritmlarni ishlab chiqish tavsifi berilmagan, bir turdagi raqamlardan boshqasiga o'tishda ularning qanday o'zgarishi, bu o'zgarishlarning sabablari o'rganilmagan .

V.A.Cherkasov materialni umumlashtirishni uzluksiz aloqalarni o'rnatish vositasi deb ataydi . Uning fikricha, "... uzluksizlik jarayon sifatida umumlashtirishning shartidir. Shu bilan birga umumlashtirishning o'zi ham uzluksizlikni anglash yo'li va ayni paytda uzluksizlik ro'yobga chiqadigan shakl vazifasini bajaradi" [325, 5-bet]. Albatta, umumlashtirishni ketma-ket bog'lanishlarni amalga oshirish vositasi deb hisoblash mumkin. Lekin bu har doim ham shunday emas.

Bundan tashqari, muallifning ta'kidlashicha, uzluksizlikni amalga oshirish usullari : bilimlarni tizimlashtirish, sub'ektlar ichidagi va sub'ektlararo aloqalarni o'rnatish, modellashtirish, o'xshashliklarni chizish va boshqalar. Boshqa tadqiqotchilar vorislik aloqalarini o'rnatishning o'xshash usullariga ishora qiladilar (A.V. Bata r - Shev , S.M. Godnik , V.P. Jukovskiy, Yu.A. Kustov, A.G. Moroz, D.S. Yagafarov va boshqalar). Darhaqiqat, ushbu o'qitish usullaridan foydalanganda, individual bilimlar o'rtasida turli xil aloqalar o'rnatiladi. Bizning fikrimizcha, bilimlar orasidagi har bir bog'lanish ketma-ket bog'liqlik emas. Ammo tadqiqotchilarning ishlarida har bir bog'lanish turining o'ziga xos xususiyatlari

o'rganilmagan, ketma-ket bog'lanishning boshqa turlardan farqi, bog'lanishlarning ketma-ket bo'lib o'tish shartlari ko'rib chiqilmagan.

Xulosa

Pedagogik tadqiqotlarda uzviylik va izchillik prinsiplari asosida ishlash ta'lim jarayonining barcha bosqichlarida samaradorlikni oshiradi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, uzviylik va izchillik tamoyillariga rioya qilish o'quvchilarning bilish jarayonini osonlashtiradi va bilimlarning chuqurroq o'zlashtirilishini ta'minlaydi.

Maqolada uzviylik va izchillik prinsiplari o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik pedagogik tadqiqotlar nuqtai nazaridan tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, ushbu prinsiplar ta'lim jarayonlarini samarali tashkil etishda muhim ahamiyatga ega. Ularning uyg'unligi ta'lim sifatini oshirish, o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini tizimli rivojlantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxat

1. Azizxo'jaeva, N. N. (2006). Pedagogika nazariyasi va amaliyoti. Toshkent: O'qituvchi.
2. Qosimov, S. (2015). Ta'lim texnologiyalari asoslari. Toshkent: Ilm Ziyo.
3. Karimova, D. (2020). Pedagogik innovatsiyalar. Toshkent: Universitet nashriyoti.
4. A.Musurmonova., X.Ibragimov. Umumiy pedagogika. "Yoshlar Nashriyot uyi" T.: 2020
5. R.A.Mavlonova., N.H.Rahmonqulova. Umumiy pedagogika. "Fan va texnologiya" T.: 2018
6. R.A.Mavlyanova., N.H.Raxmankulova. Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi, innovatsiya va integratsiya. "Voriz-Nashriyot" T.: 2013